

Atatürk Dönemi Af Yasaları

“Af” kelimesi dilimize Arapça “afv” kelimesinden geçmiş olup, bir suç, bir kusuru veya bir hatayı bağışlama, unutmaya anlamına gelmektedir. Hukukî olarak ise cezanın ortadan kaldırılması veya daha hafif bir başka cezaya çevrilmesini sağlayan bağışlama işlemlerinden olan af, iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi genel af, diğeri özel aftır.

Tespit edilen ilk şekliyle M.Ö. 400’de *geçmiş şeyleri unutmaya* kanunu olarak çıkarılan genel af, *unutmak* anlamına gelmektedir. Bu nedenle de özel afa, işlenen suçlara verilen cezalar affedilirken, genel afa suç hiç işlenmemiş kabul edilmektedir. Bu özelliğiyle de maziye bir daha açmamak üzere kapatmak anlamını taşımaktadır. Kaynağını anayasadan alan her iki af çeşidi de ceza kanunları dâhilinde düzenlenerek, anayasalar tarafından belirlenen şekline göre yasama ve yürütme organları tarafından kullanılmıştır.

Geçmişle geleceği barıştırma yolunda önemli birer başvuru müessesesi olan af yasaları, gerek Osmanlı Devleti gerekse Cumhuriyet Hükümetleri tarafından çeşitli sebeplerle çıkarılmışlardır. Osmanlı klasik döneminde doğal olarak padişahın şahsında bulunan af yetkisi 1876 Kanuni Esasi’nin 7. maddesi olarak anayasaya girmiştir. Af çıkarma ve uygulanmasında mutlak yetkili olan padişahların bu yetkilerini II. Meşrutiyetin ilanından sonra parlamentoyla paylaştıkları görülmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla birlikte de bu yetki TBMM tarafından kullanılmıştır. Af yetkisinin kullanılmasına dair 1921 Anayasası’nda açık bir ifade yer almazken, 1924 Anayasası’nın 26. maddesiyle “*genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek... gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar*” hükmü getirilmiştir. Ayrıca anayasanın 42. maddesi ile de “... *sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir*” denilerek Cumhurbaşkanı’na da özel af çıkarma yetkisi tanınmıştır. Türk Ceza Kanunu’nun 97. maddesiyle düzenlenen genel af; “*umumi af hukuku amme davasını ve hükmolunan cezaları bütün neticeleri ile birlikte ortadan kaldırır*” şeklinde tanımlanırken; Türk Ceza Kanunu’nun 98. maddesi ile de özel af “*Hususî af, havi olduğu sarahate göre, cezayı ortadan kaldırır veya azaltır veya değiştirir*” şeklinde ifade edilmiştir.

Affin özellikle geçmişte yaşanan acı tecrübelerin unutulmasını sağlamak gibi bir özelliğe sahip olması, Cumhuriyet hükümetlerinin af uygulamasına başvurmasında etkili olmuştur. Nitekim Atatürk Dönemi’nin ilk genel af yasası toplumun yeniden yapılandırılacağı inkılapları gerçekleştirebilmek için gerekli barış ve huzur ortamının yaratılması amacıyla, 26 Aralık 1923 tarihinde “*Affı Umumî Kanunu*” adı ile kabul edilmiştir.

26 Aralık 1923 Affi

Bu af yasasıyla 29 Ekim 1923 tarihine kadar işlenmiş olan bütün suçların cezalarının yarısı istisnasız af ve tenzil edilerek, pek çok mahkûmun yasadan faydalanması yoluna gidilmiştir. Ancak Lozan Barış Anlaşması’nda bir protokolle vatan haini olarak belirlenen ve tarihe “*yüzellilikler*” olarak geçen 150 kişinin aftan yararlanamayacakları açıkça belirtilmiştir.

Cumhuriyet hükümetinin ilk icraatlarından birisi olan bu af kanunuyla, Cumhuriyetin ilanının yarattığı sevinç içerisinde, savaş dönemi boyunca yaşanan acıların unutulması ve halkla devletin kucaklaşması sağlanmaya, geçmiş dönemin izleri silinerek, Milli Mücadele yıllarının pürüzleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu af kanunu yoluyla serbest kalacak nüfus sayesinde, toplumun yeniden yapılanması, iktisadi ve zirai kalkınmanın sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan insan gücü karşılanacaktır. Özellikle, nüfusun yarısının yok olduğu, köylerin boşaldığı, çalışacak adamın

kalmadığı bir dönemde, savaştan yeni çıkmış olan bir toplum için bir ferdin bile ne kadar önemli olduğu düşünülürse, bu yolla elde edilecek nüfusun değerini anlamak güç değildir. Ayrıca, toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal hareketliliğin de bu af sayesinde kazanılabileceği inancının Mecliste hâkim olması, af kanununun çıkarılmasında rol oynayan önemli bir faktördür.

16 Nisan 1924 Affı

Bir diğer af yasası da Lozan Barış Antlaşması'nın VIII. ekine bağlı beyannamede yer alan, karşılıklı genel af ilan edilmesine yönelik madde gereğince, 16 Nisan 1924 tarihinde "*Affı Umumî Kanunu*" adıyla çıkarılmıştır.

1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasında askeri ya da siyasi içerikli suçlar ile bu süre boyunca işlenmiş diğer suçlara yönelik olarak Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan devletlerin Türkiye'de yaşayan halkı ve Antlaşma mukabilince Türkiye'den ayrılan arazilerde meskûn halk için karşılıklı olarak genel af ilan edilmiştir. Mudanya Ateşkes Antlaşması gereğince, 20 Kasım 1922 tarihinden sonra İtilaf devletleri ordularına silahsız olarak hizmet etmiş olan kişiler de bu genel aftan yararlanacaklardır. İstiklal Mahkemeleri tarafından mahkûm edilen bütün adi suç sahipleri ile bu kişilerin mahkûmiyet sebepleri olan fiilde kendilerine aslen ya da ikinci dereceden yardım etmiş olan sanıklar veya genel mahkemeler ve askeri mahkemelerce mahkûm bulunanlar dahi bu affın kapsamı içerisine alınmış, ancak yüzellilikler istisna tutulmuştur.

Cumhuriyetin ilanını müteakip çıkarılan bu iki af kanunuyla, geçmiş dönemde işlenmiş olan suçların hemen hepsi affedilmiş, eski dönemin üzerine sünger çekilerek Milli Mücadele yıllarına ait acı hatıraların unutulması yoluna gidilmiştir.

13 Mayıs 1929 Affı

Hükümet, 1924 Anayasası'ndan aldığı af çıkarma ve ceza indirim yetkisini ilk olarak 13 Mayıs 1929 yılında çıkardığı "*Kabahatlıların Affı ve Bazı Suç ve Cezaların Tecili*" yasasıyla kullanmıştır. Aynı zamanda af ve tecil hükümlerini içeren bu kanun tasarısına göre; kasti hareketlerden olmamak şartı ile hafif bir cezayı gerektiren kabahat fiilleri affedilecektir. Ancak, özellikle devlet aleyhine işlenen veya kasten öldürmek ya da tedbirsizlik nedeniyle ölüme sebebiyet vermek gibi suçlar ile namus suçları gibi büyük nitelikli kabahatler yasanın ikinci maddesi olarak düzenlenen tecil kapsamı dışında bırakılmıştır. Kanun kapsamı dışında bırakılan bir diğer suç grubu da memur ve askerlerin işleri veya taşıdıkları sıfatlarından dolayı işledikleri suçlardır. Tasarının dördüncü maddesinde ise devlet rejimine yönelik suçlara gösterilen hassasiyet ön plana çıkarılmıştır. Özellikle 1925 yılında çıkarılan kılık-kıyafet inkılabı sonrasında yaşanan tatsız olayların unutulması çerçevesinde bir tecil hükmü getirilmiştir. Görülmektedir ki devlet, kendi aleyhine işlenmiş olan suçları affetmeyerek sadece tecil etmiş, yüzellilikler ile 431 sayılı kanunla sürgüne gönderilen Osmanlı Hanedanı mensupları da affın kapsamı dışında bırakılmışlardır.

1929 tarihli af ve tecil kanunu, Tek Parti yönetiminin hâkim olduğu bir dönemin etkisi altında, basında sadece haber niteliğinde yer bulmuştur. Siyasal iktidarın yayın organı durumunda olan Hâkimiyeti Milliye gazetesi, af ve tecil hükümlerini içeren kanun tasarısının mecliste görüşüleceği haberini vermiş ve tasarının maddelerini yayınlamakla yetinmiştir. Diğer gazete haberleri de hemen hemen aynı içerikte olup, meclis görüşmelerini yayınlamakla iktifa etmişlerdir.

26 Ekim 1933 Affı

Atatürk döneminin en kapsamlı genel af yasası ise 26 Ekim 1933 tarihinde Cumhuriyetin onuncu yılı dönümü kutlamaları çerçevesinde çıkarılmıştır. Affın tarihinin 29 Ekim tarihinden önce olmasında on yılı geride bırakan Cumhuriyetin sağlam temellere oturduğu ve kimseden korkusunun olmadığı kutlamalar nedeniyle ülkeye gelecek olan yabancı misafirlere gösterilmesi düşüncesi yatmaktadır. Daha sonraki bir tarihte görüşülmesi planlanmış olan af yasası bu gerekçe ileri sürülerek acilen gündeme alınmış ve aynı gün içerisinde kabul edilerek yürürlüğe konmuştur. Zimmet suçu, rüşvet almak, müzayedeye fesat karıştırmak ve kaçakçılık suçlarından mahkûm ya da tutuklu bulunanların aftan istisna edildiği tasarıda, hırsızlığı meslek haline getirmiş olanlarla, belirtilen suçların her hangi birisinden ikiden fazla mahkûm olanların da bu aftan yararlanamayacakları belirtilmiştir. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'in de ifade ettiği gibi, memleketin güvenliği açısından, yağmacılık, yol kesmek ve adam kaçırmaya yönelik suçlardan her hangi birisi ile mahkûm veya sanık bulunanlar da bu affın dışında tutulan suçlar arasına alınmıştır. Cumhuriyetin Onuncu yılı şerefine çıkarılan bu geniş kapsamlı af kanununun dikkate değer bir yönü de Milli Mücadele döneminde Anadolu hareketini baltalayacak hareketlere girişenlere yönelik alınan kararlardır. Zira yasa, daha önceki örneklerinde olduğu gibi Osmanlı Hanedanı mensupları ile yüzellilikleri kanun kapsamı dışında bırakmıştır.

Bu af yasası özellikle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ile Atatürk'e suikast girişiminde bulunan İzmir Suikastı mahkûmlarının affını sağlaması nedeniyle kamuoyunda önemli bir yankı bulmuştur. Kanun tasarısının meclisteki görüşmelerinde Atatürk'ün konuya ilgisini, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın sözlerinde görmek mümkündür. Meclis'te Atatürk'e suikast düzenleyenlerin affına karşı çıkılması üzerine Şükrü Kaya, *"Büyük Şefin; Büyük Gazi'nin bu husustaki merhametini de göz önüne almak lazımdır. Bizzat kendi şahsına yapılmış olan suikastın affedilmesi arzusunu öteden beri izhar etmekteydi Bunu hükümetten istemişlerdir. Binaenaleyh Büyük Şefin kendine has olan bu büyük atıfını kabul etmenizi rica derim"* sözleriyle Atatürk'ün bu konudaki düşünce ve duygularını dile getirmiştir. Özellikle geçen on yıl zarfında inkılapların gerçekleştirilmesi ve çok partili hayata geçiş denemelerinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle alınan otoriter tedbirler bu af kanunuyla yumuşatılmıştır. Akşam Gazetesi İstanbul'da 700 mahkûmun serbest bırakılacağını yazarken, Milliyet Gazetesi de 150 mahkûm ve 400 kadar mevkufun tahliye edileceğini ve hürriyet havasına kavuşanların çıkarken *"yaşasın Cumhuriyet"* diye bağırarak haberini vermektedir.

Cumhuriyetin onuncu yılı şerefine çıkarılan af kanunuyla uluslararası alanda kendini kanıtlama çabasında olan genç Cumhuriyet, yabancı devletlere Türk Devleti'nin kimseden korkusunun olmadığı ve Cumhuriyetin geçen yıllar içerisinde sağlam temellere kavuştuğunu göstermek arzusuyla hareket etmiştir. Bu af kanunuyla; özellikle Tek Partili rejimin kurulması döneminde yaşanan katı uygulamaların unutulması ve devletle halk arasında bir yakınlaşmanın sağlanmasına çalışılmış ve af yasası bu yönüyle 1933 yılı öncesinde yaşanan siyasi çalkantılar sonrasında, dönemin normale dönmesini sağlayan bir araç olarak kullanılmıştır.

26 Haziran 1938 Affı

Bir diğer af yasası da Atatürk döneminin son af yasası olan ve kamuoyunda *"yüzelliliklerin affı"* olarak isimlendirilen 26 Haziran 1938 tarihli genel af yasasıdır. Dönemin Başvekili Celal Bayar, böyle bir af kanunu çıkarılmasının anlamını, Türk birlikteliğinin ve rejiminin çelikleşmiş olduğunun bir göstergesi olarak ifade etmiş, *"günahkar"* diye nitelediği bu kişilerin affını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ancak Atatürk'ün gölgesinde algılayabileceğini belirterek, sözlerini şöyle sürdürmüştür: *"...Yoksa birkaç bedbahtı affetmiş veya affetmemişsiniz; bunun maddi hiçbir değeri yoktur ... devrimimizin bu aşamasını değerlendirirken ülke ve devrim, çocuklarından sürekli erdem aramaya devam edecektir... bu erdemi ancak ender meclisler, ender devrimciler elde etmiştir ..."*.

Siyasi bir içeriğe sahip olan bu af yasasıyla yüzellilikler, Heyet-i Mahsusa Kararlarıyla ceza alanlar ve İstiklal Mahkemesi mahkûmları affedilmiştir. Bunlardan yüzellilikler, sıkı kayıt ve şartlar altında affedilirken, heyeti mahsusa kararları ile mahkûm olanlar, ufak tefek kayıtlardan sonra normal vatandaşların sahip olduğu hakları kazanacaklardır. Sayısı 25 bin olan İstiklal Mahkemesi mahkûmlarının ise cezaları kâfi görülerek, kayıtsız ve şartsız olarak affedilmişlerdir.

Daha ziyade yüzelliliklerin affı olarak adlandırılan yasa kamuoyunda da bu yönüyle yer almış, “*Hükümetin Eşsiz Büyüklüğü*”, “*Siyasi Bir Maziye Tasfiye*” gibi başlıklarla Meclisin gücüne vurgu yapılmıştır. Nitekim Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu da yasanın önemini “...göstermiş olacağız ki büyük milletler ve büyük şefler cezalarında ve aflarında daima büyük hamleler yaparlar. Türk milleti ve onun Şef'i çok büyüktür: affı da eserleri gibi büyük olacaktır” sözleriyle açıklamıştır.

Ancak yasa her ne kadar siyasi suçların temizlenmesine dair bir girişim olsa da ilgi çeken nokta, yüzellilik listedeki kişilerin gerek görüldüğü takdirde Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlıktan çıkarılabileceğidir. Ayrıca bu şahıslara eski memuriyetlerinden dolayı emekli maaşı verilmeyeceği ve bu kişilerin kanun yürürlüğe girdikten itibaren sekiz sene müddet ve Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesi ile diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamayacakları ve bulunamayacakları hükmü getirilmiştir. Böylece bu kişiler her ne kadar affedilmişlerse de kendilerini takipten vazgeçilmediği açıkça gösterilmiştir.

Atatürk döneminde daha ziyade birer normalleştirme vasıtası olarak başvuru af yasaları, halkla devletin kaynaşmasını ve barışmasını sağlayıcı nitelikte olmuşlardır. Bu dönemde genellikle yargılamalar üzerinde durulurken devletin bağışlayıcı yanı üzerine hiç eğilinmemiş olması siyasi hayatta yaşanan gelişmelerin anlamlandırılmasında eksik kalan bir nokta olacaktır. Oysaki Atatürk döneminin hükümetleri, yapılan radikal uygulamalardan sonra çıkardıkları aflarla, toplumdaki huzurun yeniden sağlanmasına, alınan sert tedbirlerin yumuşatılarak bir denge kurulmasına çalışmışlardır. Otoriter kanunlar yanında af yetkisini de sık sık kullanmış olan Meclis, Türk Devlet geleneğinden gelen devlet baba anlayışıyla hareket etmiş, kimi zaman katı cezalandırmalarla otoriteyi sağlamak yoluna giderken kimi zaman da çıkardığı af kanunlarıyla merhametini göstermiştir.

Cahide SINMAZ SÖNMEZ

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2019.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam 1922-1938**, Cilt III, 16. Baskı, 1999.

BİNGÖL, Sedat, **150'likler Meselesi Bir İhanetin Anatomisi**, Bengi Kitap Yayın, Bursa 2010.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960.

ELLIOTT, W. Y, “Amnesty”, **Encyclopedia of Social Sciences**, Volume: 2, New York 1931.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “Af Kanunu”, **Türk Hukuk Ansiklopedisi**, 1. Cilt, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1962, s.310-321.

GÖZLER, Kemal, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C 18, Ankara 2001,

s.298-329

İÇEL, Kayıhan, YENİSEY, Feridun, **Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Kanunları**, 3. Baskı, İstanbul 1990.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Cilt II, Bilgi Yayınları, Ankara 1987.

KEYMAN, Selahattin, **Türk Hukukunda Af, Genel Af-Özel Af**, Ankara 1965.

KILIÇ Ali, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005.

KİLİ, Suna, GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Türk Anayasa Metinleri**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

MAZICI, Nurşen, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, Dilmen Yayınevi, İstanbul 1984.

MAZICI, Nurşen, "Af Yasalarında 150'likler", **AÜSBF Dergisi**, C 55, S 1, Ankara-Ocak-Mart 2000, s.76-88.

MERAY, Seha L, **Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Denenme**, Türk Hukuk Kurumu Yayını, Ankara 1944.

MERAY, Seha L, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Ankara 1969.

ÖZEK, Çetin, "Umumi Af", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C 24, S 1-4, İstanbul 1959.

SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, "Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Kanunu", **Atatürk Yolu Dergisi**, 2004, s.89-101.

SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, "Cumhuriyet Dönemi Genel Af Tartışmaları ve Uygulamaları Üzerine", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2006, s.77-100.

SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, "Atatürk Döneminde Çıkarılan Af Kanunları ve Topluma Yansımaları", **XXI. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010, s. 208-230.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-af-yasalari/?pdf=3835> adresinden erişilmiştir